

УДК 347.44

О.М. КОРШАКОВА, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

САМОЗАХИСТ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Ключові слова: цивільно-правове регулювання, споживач, самозахист, способи та форми захисту, житлово-комунальні послуги

Сучасний цивільно-правовий захист прав споживачів зазнав значного розширення внаслідок появи нових відносин, учасником яких виступає споживач. Визначення споживача надане Законом України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., за яким споживачем є фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, не відповідає вимогам часу та фактичним відносинам. Так, споживачем є особа, що споживає житлово-комунальні послуги, а також юридичні особи, що споживають житлово-комунальні послуги без мети отримання прибутку.

До проблем регулювання відносин за участю споживачів звертались фахівці як цивільного права – С.А. Косінов, Г.А. Осетинська, С.Н. Мирза, так й інших галузей права, наприклад, адміністративні аспекти механізму забезпечення захисту прав споживачів досліджував М. Фролков [1, с.315]. Але, не зважаючи на численні роботи, присвячені захисту прав споживачів, досі відсутні дослідження відносин за участю споживачів житлово-комунальних послуг. Крім того, особливої уваги заслуговують проблеми здійснення самозахисту порушених прав самими споживачами.

Захист прав споживачів може здійснюватись у різних формах способами, що обирає сама постраждала сторона. Відповідно до ст.16 Цивільного кодексу України, способами

захисту прав є визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Не всі перелічені способи є можливими при здійсненні захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг. Так, наприклад, через специфічність самої житлово-комунальної послуги та порядку її надання не є можливим захист порушених прав споживача шляхом примусового виконання обов'язку в натурі. Для забезпечення належних цивільних правовідносин необхідно гарантувати можливість захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг у будь-який передбачений законом спосіб. А, отже, особливої уваги заслуговує положення ст.19 Цивільного кодексу України, що особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань.

Самозахист відноситься до цивільно-правових способів захисту прав. Але самозахист є категорією не тільки цивільного права, а й кримінального, трудового. Так, у теорії права під самозахистом розуміють необхідну оборону і крайню необхідність. Деякі вчені відносять до самозахисту самоуправство. Зокрема, Є.В. Вітман [2, с.179] визначає самоуправство як самостійне, без звернення до органів влади, здійснення громадянином захисту або відновлення порушеного або такого, що перебуває під загрозою права, що належить або самому громадянину, або третім особам. Але, ми вважаємо, що самозахист не обов'язково має носити негативний, протиправний характер. Тому, в цивільному праві самозахист відповідає нормам закону.

Статтею 16 Цивільного кодексу України визначено перелік видів способів захисту

прав, серед яких тільки три можуть бути застосовані самою особою. До них відноситься – відновлення становища, яке існувало до порушення права; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; припинення або зміна правовідношення. Отже, під способами захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг розуміється сукупність заходів, прийомів та способів впливу на суспільні відносини, спрямованих на забезпечення реалізації і поновлення порушеного права споживача. Варто відзначити, що самозахист здійснюється самим споживачем без звернення до юрисдикційних органів.

На сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо віднесення самозахисту до способів захисту чи до форм. О. Красавчиков ототожнював форми і способи захисту прав. О. Сергеев визначає самозахист цивільних прав як форму їх захисту, яка допускається у разі, коли потерпілий має можливість правомірно вплинути на правопорушника. Відповідно, споживач житлово-комунальних послуг може використати різні способи самозахисту, що мають відповідати порушенню та не виходити за межі дій, необхідних для його припинення. М. Треушніков [3, с.7] відмічав спосіб захисту права як категорією матеріального (регулятивного) права, а форму захисту права як закріплену законом діяльність компетентних органів для захисту права. В.Л. Яроцький [4, с.165], аналізуючи історичний розвиток вчень про самозахист, доходить висновку, що він виходить за поняття способів захисту та способів охорони. Але в той же час, відзначає, що самозахист є одним із способів захисту речових прав, який охоплює низку засобів та заходів захисту порушених чи оспорюваних прав.

Погоджуючись із думкою Л.Л. Стецюка [5, с.152], що самозахист є складовою частиною захисту, зазначимо, що самозахист є елементом неюрисдикційної форми захисту. Самозахист реалізується у дії або певних заходах, що надають можливість запобігти порушенню права за наявності реальної загрози правопорушення або відновити порушене право без звернення до державних органів влади.

У випадку порушення прав споживачів житлово-комунальних послуг важливим є відновлення порушених прав, а також настання

юридичної відповідальності з боку правопорушника. Тобто, метою застосування заходів захисту є не тільки відновлення порушених прав та інтересів, але й примусити виконавця, надавача житлово-комунальних послуг належним чином виконувати свої обов'язки відповідно до закону та договору.

Самозахист як спосіб захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг може застосовуватись у разі дотримання певних умов, серед яких потрібно відзначити – відсутність законодавчої заборони застосовувати певні заходи протидії, відповідність самозахисту дії, що порушує права споживача. Так, наприклад, у разі неякісного надання житлово-комунальних послуг, зокрема, тепlopостачання, споживач може застосувати самозахист у вигляді встановлення автономного опалення. Відповідно до Порядку відключення окремих житлових будинків від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води при відмові споживачів від централізованого тепlopостачання, затвердженого наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 22.11.2005 р. № 4, відсутня законодавча заборона вчинення таких дій. Отже, у разі порушення договірних умов надання житлово-комунальних послуг, споживач має право вдаватися до самозахисту. Самовільне відключення від мереж централізованого опалення та постачання гарячої води забороняється, а тому самозахист має здійснюватись за умови дотримання певних вимог.

Визнання самозахисту як способу захисту порушених прав підтверджується й судовою практикою. Так, це, наприклад, справа № 0814/8746/2012 від 15.07.2013 р. [6] за позовом ВАТ «Запоріжжяобленерго» в особі Структурного підрозділу з експлуатації та ремонтів будівель та споруд до відповідачів (споживачів житлово-комунальних послуг) про стягнення заборгованості по квартплаті та платі за комунальні послуги. У зв'язку з тим, що виконавець понад 10 років не належним чином виконував свої обов'язки, споживачі змушені були самостійно здійснювати ремонт приміщення, заміну труб, електроплити та проведення нової електропроводки за власні кошти.

На звернення відповідачок з заявами до керівництва ВАТ «Запоріжжяобленерго» в особі Структурного підрозділу з експлуатації та ремонтів будівель та споруд, вони отримували відповідь, що немає фінансування. Тобто, зобов'язання щодо надання житлово-комунальних послуг не виконувалось. Відповідачі (споживачі) обрали самозахист, відповідно до ст.19 Цивільного кодексу України, а саме: заяви з проханнями, скарги на бездіяльність позивача, вимоги про зобов'язання вчинити певні дії.

Споживач, не одержуючи належні йому житлово-комунальні послуги внаслідок незаконних дій виконавця, може вжити заходи самозахисту. Так, відповідно до матеріалів справи № 2-160/11 від 12.07.2012 р. [7] споживачем (Особа 1) було подано позов до Комунального підприємства «Жилсервіс», Вільногірської міської ради, Дніпропетровської області, про захист прав споживача комунальних послуг з холодного водопостачання та водовідведення, визнання незаконним наказу про відключення холодного водопостачання, зобов'язання вчинити певні дії, стягнення відшкодування за завдані майнову та моральну шкоди, завданими незаконними діями відповідача. Відповідачем незаконно та безпідставно, самовільно, без відповідного рішення суду було проведено відключення квартири позивача від системи централізованого водопостачання на підставі наказу керівника підприємства відповідача. Внаслідок цього споживач змушений був за власний рахунок та власними силами здійснити під'єднання до мережі централізованого водопостачання.

Підтвердження правомірності застосування споживачем самозахисту порушених прав все частіше відмічається в судовій практиці. Відповідним підтвердженням цього є матеріали справи № 748/1411/13-ц від 22.07.2013 р. [8]. Так, ПАТ по газопостачанню та газифікації «Чернігівгаз» подало позов до Особа 2 про стягнення заборгованості за спожитий природний газ та збитків за самовільне підключення до системи газопостачання. Суд врахував правомірним те, що споживачем була зірвана пломба на вводі газопроводу у будинок відповідача, адже сторона позивача нехтувала своїм прямим обов'язком забезпечити сум-

лінного споживача природним газом, в пору опалювального сезону, після усунення перешкод, що перешкоджали газопостачанню.

Варто звернути увагу й на інший важливий аспект застосування самозахисту у відносинах з приводу захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг – це складений на практиці обов'язок споживача застосувати заходи досудового регулювання спору. Так, наприклад, по справі № 2-169/11 від 26.10.2011 р. [9] суддя мотивував відмову щодо захисту порушених прав споживача тим, що споживач жодного разу не звертався до позивача з приводу надання неякісних послуг. На відміну від даної справи у вищезгаданій справі № 748/1411/13-ц суддя навпаки не визнав позицію ПАТ «Чернігівгаз», що відповідач повинен був самостійно звернутись до ПАТ «Чернігівгаз», написати заяву про відновлення йому газопостачання, сплатити за відповідні послуги, і тільки після цього йому буде відновлене постачання газу. Суд вважає цю позицію неправомірною, мотивуючи тим, що ці вимоги не передбачені жодним нормативно-правовим актом України, що регулюють правовідносини у сфері газопостачання.

Варто відмітити, що відповідно до ст.8 Конституції України гарантується право звернення до суду безпосередньо для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Це положення отримало закріплення і в спеціальному законодавстві, наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає право безпосереднього звернення до суду по захист прав, не передбачаючи обов'язкової досудової процедури врегулювання споживчих спорів. Тобто, законодавством чітко встановлено право споживачів звертатися до суду без вжиття попередніх додаткових дій.

Отже, споживачі житлово-комунальних послуг на практиці часто вдаються до самозахисту порушених прав. Та варто зазначити, що самозахист не гарантує реальний захист порушених прав, адже, в більшості випадків, споживачі все одно звертаються за захистом до суду, тобто застосовують юрисдикційну форму захисту. Вжиття заходів самозахисту не потрібно вважати досудовим врегулюванням спору, вони лише допомагають здійснити

захист порушених прав споживача житлово-комунальних послуг, а іноді підтвердити наявність спору про право.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фролков М. В. Механізм адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів / М. В. Фролков // Публічне право. – 2013. – № 2. – С. 314–320.

2. Витман Е. В. Разграничение самоуправства и самозащиты права / Е. В. Витман // Юридические науки. – 2006. – № 2. – С. 178–184.

3. Треушніков М. Реалізація права на самозахист цивільних прав – новела нового Цивільного кодексу України: поняття і межі здійснення / М. Треушніков, Д. Д. Луспенник // Адвокат. – 2004. – № 11. – С. 3–8.

4. Яроцький В. Л. Самозахист як правовий засіб захисту речових прав / В. Л. Яроцький // Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 1 (16).

5. Стецюк Л. Л. Самозахист як форма захисту цивільних прав / Л. Л. Стецюк // Університетські наукові записки. – 2008. – № 3. – С. 151–158.

6. Справа «Позов ВАТ «Запоріжжяобленерго» / Ленінський райсуд м. Запорозжя : від 15.07.2013 р., № 0814/8746/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32644913>.

7. Справа «Позов ОСОБА_1 до Комунального підприємства «Жилсервіс», Вільногірської міської ради, Дніпропетровської області» / Вільногірський міський суд Дніпропетровської області : від 12.07.2012 р., № 2-160/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25394151>.

8. Справа «Позов Публічного акціонерного товариства по газопостачанню та газифікації «Чернігівгаз» / Чернігівський районний суд Чернігівської області : від 22.07.2013 р., № 748/1411/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32553405>.

9. Справа «Позов Комунального комерційного підприємства «Маріупольтепломережа» / Орджонікідзевський районний суд міста Маріуполя Донецької області : від 26.10.2011 р., № 2-169/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19076410>.

Коршакова О. М. Самозахист як спосіб здійснення захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг / О. М. Коршакова // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 181–184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_33.pdf

Розкриваються питання щодо способів захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг. Привернуто увагу на здійснення захисту порушених прав шляхом самозахисту. Проаналізовано теоретичні дослідження в сфері захисту цивільних прав та досліджено судову практику з питань застосування самозахисту прав споживачів житлово-комунальних послуг.

Коршакова О.Н. Самозащита как способ осуществления защиты прав потребителей жилищно-коммунальных услуг

Раскрываются вопросы, связанные с осуществлением защиты прав потребителей жилищно-коммунальных услуг. Привлечено внимание к осуществлению защиты нарушенных прав путем самозащиты. Проанализированы теоретические исследования в области защиты гражданских прав и исследовано судебную практику по вопросам применения самозащиты прав потребителей жилищно-коммунальных услуг.

Korshakova O.M. Self-Defense as a Way to Implement Consumer Protection of Utility Services

In the article investigational and the official grounds of the implementation of consumer protection utility services were disclosed. To draw attention to the implementation of protection of violated rights by self-defense. The theoretical research in the field of protection of civil rights and studied jurisprudence on the application of self-defense of the rights of consumers of utility services analyzed.